

OTTO FRIEDRICH BOLLNOW

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

μετάφραση Μαρίας και
Κώστα Βαϊνά

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΡΗΓΟΡΗ
ΑΘΗΝΑ 1986

Τίτλος του πρωτοτύπου: Otto Friedrich Bollnow, Anthropologische
Pädagogik, Tamagawa University Press, Tokyo, Japan 1973².

*Αφιερώνουμε τη μετάφραση στους δασκάλους μας: Inge Birk, Klaus
Giel και Hans-Martin Schweizer, ενσαρκωτές της Ανθρωπολογικής
Παιδαγωγικής.*

Copyright© TAMAGAWA UNIVERSITY PRESS, Tokyo, Japan
Copyright © 1986 για την ελληνική γλώσσα για όλο τον κόσμο: Κ.
Μ. ΓΡΗΓΟΡΗ, Σόλωνος 71, 106 79 Αθήνα

Απαγορεύεται χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη η αναδημοσίευση άρθρων, περικοπών και περιλήψεων του βιβλίου, η εκτέλεση φωτοαντιγράφων και φωτοτυπιών, η μετάδοση διά συστήματος Euronet και κάθε μέσου πληροφορικής, έστω και μιας σελίδας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ¹

Vorwort zur griechischen Übersetzung	7
Πρόλογος στην ελληνική μετάφραση.....	9
Πρόλογος της πρώτης έκδοσης στην Ιαπωνία	11
Πρόλογος της δεύτερης έκδοσης στη γερμανική γλώσσα.....	12
1. Ιστορική ανασκόπηση - Η γερμανική παιδαγωγική στο πρώτο τρίτο του 20ού αιώνα	13
1. Η φιλοσοφία της ζωής	13
2. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση (Reformpädagogik)	15
3. Η φιλοσοφία των θεωρητικών επιστημών (Philosophie der Geisteswissenschaften)	19
4. Η πολιτιστική παιδαγωγική (Kulturpädagogik)	21
2. Ο ανθρωπολογικός τρόπος θεώρησης στην παιδαγωγική ...	26
1. Το ιστορικό υπόβαθρο της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας	26
2. Η θεμελίωση της φιλοσοφικής ανθρωπολογίας από τον Scheler και τον Plessner	28
3. Οι μεθοδολογικές αρχές (Die methodischen Prinzipien) . . .	29
α) Η ανθρωπολογική αναγωγή (Die anthropologische Re- duktion)	29
β) Η αρχή- Όργανο (Das Organon-Prinzip)	31
γ) Η ανθρωπολογική ερμηνεία των επιμέρους φαινομένων (Die anthropologische Interpretation der Einzelphäno- mene)	32
δ) Πρώτα παραδείγματα.....	33
4. Η μεταφορά αυτού του τρόπου θεώρησης στην παιδαγωγική..	34
5. Οι δύο έννοιες της παιδαγωγικής ανθρωπολογίας.....	36
3. Η επιδεκτικότητα του ανθρώπου για αγωγή	39
1. Η ανάγκη για την αγωγή.....	39
2. Ο άνθρωπος ως πολιτιστικό ον	40
3. Η αγωγή των ηλικιωμένων.....	41
4. Η συναρτησιακή αγωγή	42
4. Η παιδαγωγική ατμόσφαιρα	44
1. Η έννοια της παιδαγωγικής ατμόσφαιρας.....	44
2. Το συναίσθημα της ασφάλειας στην πρώτη παιδική ηλικία ..	44
3. Η χαρούμενη διάθεση του παιδιού	46
4. Η αγάπη και η εμπιστοσύνη του παιδαγωγού	48
5. Η υπομονή.....	51
5. Οι ασταθείς μορφές της αγωγής (Die unstetigen Formen der Erziehung)	52
1. Η τεχνολογική και η οργανολογική αντίληψη	52
2. Η υπαρξιακή φιλοσοφία (Die Existenzphilosophie)	53
3. Οι συνέπειες για την Παιδαγωγική.....	56
4. Η συνάντηση (Die Begegnung).....	58
5. Η σημασία της συνάντησης για την Παιδαγωγική.....	59

¹ Die originale Paginierung ist beibehalten. Die angegebenen Seitenzahlen stimmen mit dem Erstdruck überein.

6. Η κρίσιμη κατάσταση και η νέα αρχή.....	62
1. Η κρίσιμη κατάσταση	62
2. Η νέα αρχή.....	64
3. Η κριτική του πολιτισμού (Die Kulturkritik)	65
4. Η επαναφορά προς την πηγαιότητα ως χρέος της αγωγής ...	66
7. Η υπέρβαση του υπαρξισμού	69
1. Η αναγκαιότητα της υπέρβασης του υπαρξισμού	69
2. Η εμπιστοσύνη στον κόσμο	70
3. Ο ρόλος του λογικού	72
8. Ανθρωπολογική θεώρηση του χώρου.....	74
1. Το σπίτι ως τόπος που εμπνέει σιγουριά	74
2. Η εσωτερική τάξη του σπιτιού.....	78
3. Η κατοίκηση (Das Wohnen).....	79
4. Οι απαιτήσεις του εξωτερικού χώρου.....	80
5. Η εξόρμηση στα πλάτη του κόσμου	82
6. Η αναγκαιότητα της ισορροπίας.....	83
7. Η εμπιστοσύνη προς τον κόσμο	83
9. Ανθρωπολογική θεώρηση του χρόνου	85
1. Η εναρμόνιση με το κύλισμα του χρόνου.....	85
2. Οι διάφορες μορφές της πλήρωσης.....	87
3. Η αντιμετώπιση του παρελθόντος	89
4. Ο προ-σχεδιασμός του μέλλοντος	90
5. Η ελπίδα (Die Hoffnung)	92
6. Παιδαγωγικές προεκτάσεις.....	94
10. Ανθρωπολογική θεώρηση της γλώσσας.....	96
1. Η γλώσσα ως θεώρηση του κόσμου	96
2. Οι συνέπειες στην παιδαγωγική	97
3. Η δύναμη της λέξης που ειπώθηκε	99
4. Η αγωγή προς το διάλογο	102
11. Η αγωγή προς αυτόνομη κρίση	105
1. Η αγωγή ως προσαρμογή στην υπάρχουσα κοινωνία	105
2. Η κριτική ικανότητα	107
3. Η αγωγή προς την κριτική ικανότητα	110
12. Συστηματικές τελικές παρατηρήσεις.....	112
1. Η διεύρυνση του παιδαγωγικού προβλήματος.....	112
2. Ο επιστημονικός χαρακτήρας της παιδαγωγικής.....	114
α) Η περιγραφή (Die Beschreibung).....	114
β) Η προ-κατανόηση (Das Vorverständnis)	115
γ) Η σχέση προς την εμπειρική έρευνα	116
3. Αξίες και κανόνες	118
α) Το πρόβλημα της ανεξαρτησίας από τις αξίες (Das Problem der Wertfreiheit)	118
β) Οι οδηγίες για την πράξη.....	119
4. Τα ανοιχτά ερωτήματα	121
Επίμετρο - Η ανθρωπολογική Παιδαγωγική και η εικόνα του ανθρώπου	135
Στοιχεία για το συγγραφικό έργο του Otto Fr. Bollnow	137

Vorwort zur griechischen Übersetzung

Dieser Versuch einer philosophisch orientierten Pädagogik geht auf die Anregung Kuniyoshi Obaras zurück, des verdienstvollen Vorkämpfers der Reformpädagogik in Japan und Begründers der Tamagawa-Schule und -Universität. Er forderte mich auf, meine Gedanken zur Pädagogik, wie ich sie in Gastvorlesungen vor seinen Studenten entwickelt hatte, in einem von der Tamagawa University Press zu verlegenden Buch in einfacher und verständlicher Form zusammenfassend darzustellen.

Herkommend von der geschichtlichen Lebensphilosophie Wilhelm Diltheys, aber auch entscheidend beeinflusst von der Existenzphilosophie Martin Heideggers, sah ich in der philosophischen Anthropologie in der Form, wie sie von Helmuth Plessner entwickelt war, die Möglichkeit einer die Gegensätze übergreifenden Neubegründung der Philosophie. Ich habe diese in meinen verschiedenen Arbeiten nach der methodischen Seite in bestimmten Prinzipien schärfer zu fassen und nach der inhaltlichen Seite durch die Behandlung der verschiedenen Aspekte (Zeitlichkeit, Räumlichkeit, Sprachlichkeit u.s.w.) zu einem umfassenden Bild des menschlichen Lebens auszuweiten versucht.

Diese Gedanken erwiesen sich zugleich von einer unmittelbaren, bis in die täglichen Praxis hineinreichenden Fruchtbarkeit für die Pädagogik. Das anthropologische Grundprinzip, das nach der Funktion des einzelnen Phänomens im Ganzen des menschlichen Lebens fragt, erlaubt es, vieles besser und tiefer zu begreifen, als man es bisher zu sehen gewohnt war.

Bei der Ausarbeitung dieses Buchs stellte ich zu meiner Freude fest, dass sich die verschiedenen im Lauf der Jahre entstandenen Arbeiten, Aufsätze und Bücher, so verschieden auch die Themen waren, mit denen sie sich befassten, doch zwanglos zu einem systematischen Ganzen zusammenfügten, das ich, wenn man den Begriff der Anthropologie in dem hier gemeinten philosophischen Sinn versteht, als das einer anthropologischen Pädagogik bezeichnen möchte.

Um einem in einem andern Kulturkreis beheimateten Leser das Verständnis zu erleichtern, schien es mir notwendig, einen kurzen Überblick über die Entwicklung der deutschen Pädagogik im frühen 20. Jahrhundert vor auszuschicken, der bis zu dem Zeitpunkt hinführt, an dem ich mit meinen ersten Arbeiten begonnen habe.

Diese Darstellung hat sich auch in den Übungen bewährt, die Prof. Dr. Hans-Martin Schweizer im Rahmen des Fortbildungs-Seminars für griechische Lehrer in Deutschland an der Pädagogischen Hochschule Esslingen abgehalten hat. Aus dem lebhaften Interesse, das sie hier gefunden hat, entstand der Plan einer griechischen Übersetzung, um diese Gedanken auch griechischen Lehrern im Mutterland nahezubringen. Ich danke Herrn Konstantinos und Frau Maria Vainas, die ich in langer geduldiger Arbeit den Anstrengungen einer solchen Übersetzung unterzogen haben. Ich danke aber auch Herrn Schweizer, der die Übersetzung durch die ganze Zeit ihrer Ausarbeitung mit verständnisvollem Rat begleitet hat. Ich danke aber auch der Tamagawa University Press, die bereitwillig die Zustimmung zu dieser griechischen Übersetzung gegeben hat.

Ich hoffe, dass dieses kleine Buch auch in Griechenland freundliche Leser findet und zu seinem bescheidenen Teil dazu beiträgt, das Interesse an einer solchen philosophisch-anthropologischen Pädagogik zu wecken.

Tübingen, im April 1985

Otto Friedrich Bollnow

Πρόλογος στην ελληνική μετάφραση

Αυτή η προσπάθεια για μια φιλοσοφικά προσανατολισμένη παιδαγωγική ξεκινά από την παρότρυνση του Kuniyoshi Obara, του άξιου πρωτεργάτη της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης στην Ιαπωνία και ιδρυτή της Σχολής Tamagawa και του Πανεπιστημίου Tamagawa. Αυτός με παρακίνησε να διατυπώσω τις απόψεις μου σχετικά με την παιδαγωγική, όπως τις είχα αναπτύξει στους φοιτητές του ως επισκέπτης καθηγητής, συνοπτικά, με πιο απλή και πιο κατανοητή μορφή σε ένα βιβλίο, που θα εξέδιδε το Πανεπιστήμιο Tamagawa.

Προερχόμενος από την ιστορική φιλοσοφία της ζωής του Wilhelm Dilthey, αλλά και επηρεασμένος αποφασιστικά από την υπαρξιακή φιλοσοφία του Martin Heidegger, είδα στη φιλοσοφική ανθρωπολογία, έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε από τον Helmuth Plessner, τη δυνατότητα μιας νέας, πέρα από τις αντιθέσεις, θεμελίωσης της φιλοσοφίας. Προσπάθησα με τις διάφορες εργασίες μου να τη συλλάβω σαφέστερα από πλευράς μεθοδολογικής με ορισμένες αρχές, και να τη διευρύνω από πλευράς περιεχομένου προς μια συνολική εικόνα της ανθρώπινης ζωής, μελετώντας τις διάφορες όψεις (χρονικότητα, τοπικότητα, γλωσσικότητα κλπ.).

Αυτές οι σκέψεις αποδείχτηκαν ταυτόχρονα άμεσα καρποφόρες για την παιδαγωγική, αφού διέπουν την καθημερινή πράξη. Η βασική ανθρωπολογική αρχή, που σύμφωνα μ' αυτή από τη λειτουργία του επιμέρους φαινομένου γίνεται προβληματισμός για την ανθρώπινη ζωή στο σύνολό της, επιτρέπει πολλά να συλλαμβάνονται καλύτερα και βαθύτερα, απ' ό,τι μέχρι τώρα συνήθως αντιμετωπιζόνταν.

Τελειώνοντας αυτό το βιβλίο με χαρά μου διαπίστωσα, ότι οι διάφορες εργασίες, μελέτες και βιβλία μου, που συγγράφηκαν καθώς τα χρόνια περνούσαν και που διέφεραν επίσης πολύ μεταξύ τους και ως προς τα θέματα, που σ' αυτά αναφέρονταν, παρόλα αυτά συζευγνύονται αβίαστα σε ένα συστηματικό όλο, που θα επιθυμούσα να χαρακτηρίσω ως αυτό μιας Ανθρωπολογικής Παιδαγωγικής (Anthropologische Pädagogik), εφόσον γίνεται αντιληπτός ο όρος της ανθρωπολογίας με τη φιλοσοφική έννοια, που εδώ έχουμε υπόψη.

Για να διευκολύνω την κατανόηση ενός αναγνώστη, που ζει στην πατρίδα του σ' ένα διαφορετικό πολιτιστικό κύκλο, θεώρησα αναγκαίο να προτάξω μια σύντομη ανασκόπηση της εξέλιξης της παιδαγωγικής στη Γερμανία στις αρχές του 20ού αιώνα, που φτάνει μέχρις εκείνη την εποχή, που άρχισα εγώ με τις πρώτες μου εργασίες.

Αυτή η παρουσίαση αναλύθηκε επίσης και στις παραδόσεις, που έκανε ο καθηγητής Hans-Martin Schweizer μέσα στα πλαίσια του Σεμι-ναρίου Επιμόρφωσης Ελλήνων Δασκάλων στη Γερμανία, στην Παιδαγωγική Σχολή του Esslingen. Από τη ζωνρή απήχηση, που αυτή βρήκε εκεί, γεννήθηκε η ιδέα για μια ελληνική μετάφραση, έτσι ώστε αυτές οι σκέψεις να φτάσουν και στους Έλληνες αναγνώστες στην πατρίδα τους. Ευχαριστώ τον κ. Κωνσταντίνο και την κ. Μαρία Βαϊνά, που με μακρόχρονη υπομονετική εργασία υποβλήθηκαν στους κόπους μιας τέτοιας μετάφρασης. Αλλά επίσης ευχαριστώ και τον κ. Schweizer, που παρακολουθούσε τη μετάφραση καθ' όλη τη διάρκεια της επεξεργασίας της με τη γεμάτη κατανόηση καθοδήγησή του. Ευχαριστώ επίσης και τις πανεπιστημιακές εκδόσεις Tamagawa, που οικειοθελώς έδωσαν τη συγκατάθεση γι' αυτή την ελληνική μετάφραση.

Ελπίζω, ότι αυτό το μικρό βιβλίο θα βρει και στην Ελλάδα πρόθυμους αναγνώστες και ότι από την πλευρά του θα συμβάλει στο να κινήσει το ενδιαφέρον για μια τέτοια φιλοσοφικό-ανθρωπολογική παιδαγωγική.

Τυβίγγη, Απρίλης του 1985

Otto Friedrich Bollnow

Πρόλογος της πρώτης έκδοσης στην Ιαπωνία

Όταν ο κύριος δρ. Obara στην επίσκεψή μου στη Σχολή και στο Πανεπιστήμιο Tamagawa με παρακάλεσε να συμβάλω στην εκεί εκδιδόμενη σειρά παιδαγωγικών συγγραμμάτων, πολύ προβληματίστηκα με ποιο τρόπο θα μπορούσα καλύτερα να ανταποκριθώ σ' αυτή την τιμητική πρόσκληση. Το βάρος των προηγούμενων τόμων αυτής της σειράς με έκανε να διστάζω. Μια μελέτη, όπως αυτή είχε διαμορφωθεί από τις συνεχείς επιστημονικές μου προσπάθειες και συγκεκριμένα μια εργασία αναφερόμενη στην αγωγή για τη σωστή συμπεριφορά προς τον χρόνο, μου φάνηκε πως ήταν γι' αυτό το σκοπό ακατάλληλη, αφού μάλιστα έπρεπε σ' αυτή να παραπέμπω συνέχεια σε άλλες εργασίες δύσκολα προσιτές στον Ιάπωνα αναγνώστη. Μου φάνηκε καλύτερο να καταλήξω σε μια συστηματικά θεμελιωμένη συνολική παρουσίαση.

Γι' αυτό το λόγο προσπάθησα σε ένα είδος γενικής αυτοπαρουσίωσης να εκθέσω συνοπτικά τους καρπούς των διαφόρων εργασιών μου στην παιδαγωγική, να αναφερθώ στο κάθε θέμα σύντομα και διαπίστωσα πως, παρά τα διαφορετικά θέματα και παρά τους διαφορετικούς χρόνους προέλευσης τους, που είναι κατανεμημένοι σε μια ολόκληρη ζωή, παρόλα αυτά έχουν μια εσωτερική ενότητα και ταξινομημένα με το σωστό τρόπο φτιάχνουν ένα σύνολο. Αν και έχω σαφή συνείδηση της ανεπάρκειας των προσπαθειών μου και με πόνο αισθάνομαι, πόσο αυτές μένουν λειψές απέναντι στις μεγάλες προταγές της παιδαγωγικής, όμως χάρηκα πράγματι, που διαπίστωσα κατά την ανασκόπηση και για δική μου έκπληξη, πώς το ένα θέμα ταίριαζε στο άλλο και οικοδομούσε κάτι σαν ένα μικρό σύστημα. Η σκέψη για μια παιδαγωγική ανθρωπολογία μου φάνηκε γι' αυτό σαν το καθοριστικό σημείο, που μ' αυτό συσχετίζονται τα επόμενα κεφάλαια.

Προτάσσω μια σύντομη «ιστορική ανασκόπηση», που έχει σκοπό με λίγες γραμμές να παρουσιάσει την εξέλιξη της γερμανικής παιδαγωγικής τον 20ό αιώνα μέχρι τη στιγμή, που σαν νέος υφηγητής ξεκίνησα με τις δικές μου εργασίες. Προσφέρει κατά κάποιο τρόπο το έδαφος, που πάνω σ' αυτό αργότερα προέκυψαν οι δικές μου προσπάθειες.

Αφιερώνω αυτό το μικρό σύγγραμμα στη Σχολή Tamagawa, με την ευκαιρία του εορτασμού για την 40στή επέτειο της ίδρυσής της, σαν δείγμα ευγνωμοσύνης για την τιμή που μου έκανε το 1966, να με κηρύξει επίτιμο καθηγητή της.

Τυβίγγη, την άνοιξη του 1969

Otto Friedrich Bollnow

Πρόλογος της δεύτερης έκδοσης στη γερμανική γλώσσα

Αυτή η εργασία ήταν αρχικά μια βιασμένη σύννοψη των διαφόρων παιδαγωγικών εργασιών μου, προορισμένη για τον Ιάπωνα αναγνώστη και θα χρησίμευε μόνο σα βάση για τη μετάφραση στην ιαπωνική γλώσσα. Για τούτο και προσπάθησα να συνοψίσω τις βασικές σκέψεις καθενός συγγράμματος σε ένα σύντομο κάθε φορά κεφάλαιο. Το ότι σ' αυτή ξανακατατιάστηκα με προηγούμενες εργασίες χωρίς να στηρίζομαι και σε διατυπώσεις τους, αλλά και το ότι έπρεπε να ανατρέξω και σ' αυτές, κάθε φορά που ήθελα να αναφερθώ με ακρίβεια, είναι δικαιολογημένο από τη φύση αυτής της εργασίας. Ομως αυτό που εδώ είναι ένα δεδομένο αυτονόητο, δημιουργεί μια δυσκολία για το Γερμανό αναγνώστη, που γνωρίζει κιόλας από προηγούμενα κείμενα τις εδώ συνοψιζόμενες σκέψεις. Παρόλα αυτά πιστεύω, ότι αυτή η σύννοψη διατηρεί και γι' αυτόν την αξία της, αφού εδώ γίνεται εμφανής από την άποψη της ανθρωπολογικής θεώρησης η εσωτερική ενότητα των μέχρι τώρα διεσπαρμένων. Και μια τέτοια εσωτερική ενότητα ελπίζω, ότι μπορώ να δείξω πραγματική. Αυτό δεν είναι ένα αποστρογγυλωμένο σύστημα μιας ανθρωπολογικής παιδαγωγικής, αλλά η σύννοψη από μερικά της κεφάλαια, που τα επεξεργάστηκα με άλλους, συμπληρωμένα με ένα σύντομο σκίτσο της γενικής εξέλιξης, που στα πλαίσια της εντάσσονται αυτές οι σκέψεις.

Για τη δεύτερη έκδοση λίγα μπόρεσα να αλλάξω. Για να κερδίσω χώρο για μερικές επεκτάσεις στις παιδαγωγικές, συντομεύτηκαν σε μερικά σημεία οι εισαγωγικές φιλοσοφικές θεωρήσεις. Αντίθετα, στο τέλος διαπλατύνθηκαν κάπως οι μεθοδολογικές διακρίσεις, για να γίνει πιο ευδιάκριτη με την άρση των παρανοήσεων η εδώ αντιπροσωπευόμενη θέση. Αντίθετα, μου φάνηκε πως είναι έκφραση ευγνωμοσύνης, τουλάχιστο στις σημειώσεις, να αναφερθώ σ' εκείνες τις εργασίες μαθητών και συνεργατών μου, που σχετίζονται με τον εδώ αναπτυσσόμενο κύκλο ιδεών και που έπαιζαν ουσιαστικό ρόλο στη διαμόρφωσή τους.

Ο ισχυρά υποκειμενικός χαρακτήρας του βιβλίου δικαιολογείται από τον προβληματισμό του και δεν θα παραμεριστεί ακόμα και σε μια νέα επεξεργασία. Είναι η προσπάθεια, που προέκυψε από μια συγκεκριμένη αφορμή για μια λογοδοσία. Εργασίες άλλων ερευνητών ελήφθησαν υπόψη, μόνο όσο αυτές κρίθηκαν αναγκαίες για την κατανόηση του συνόλου.

Τυβίγγη, καλοκαίρι του 1972

Otto Friedrich Bollnow